لە (ماڵی باران)ەوە تا (خەیاڵی منداڵانە) … زیاد ڕەشاد قادر

گەشتێك بەنێو شیعرەكانی (ئەمین محەمەد)دا

زیاد ڕەشاد قادر/ ماستەر لە ئەدەبی كوردی/ زانكۆی یوزنجو یل، توركیا

پوختە
لە سەرەتای سەدەی بیستەوە ئەدەبی منداڵانی كورد لە كوردستانی عێراق دەركەوتووە و سەرەتا بە شیعر و سروودی منداڵان دەستی پێكردووە، یەكێك لەو ناوانەی دەستیلە پێشخستنی ئەدەبی منداڵانی كورددا هەبووە بە شێوەزاری كرمانجیی ناوەڕاست لە كوردستانی عێراقدا، (ئەمین محەمەد)ی شاعیرە، . ئەمین محەمەدی شاعیر لە ساڵی (2008)ەوە دەستی بە نووسین و بڵاوكردنەوەی شیعری منداڵان كردووە، لەو شەش دیوانە شیعرەی بڵاوی كردووەتەوە، نزیكەی بە هەموویان (100) تێكستی شیعری دەبن و بەشێكیان كراونەتە گۆرانی، ئەمین محەمەد وەك زۆربەی هەرە زۆری شاعیرانی پێش خۆی و هاوسەردەمی خۆی سەرەتا بە شیعری گەوران دەستی پێكردووە، پاشان هاتووەتە سەر بوار و بابەتی منداڵان. لەم لێكۆڵینەوەیەدا هەوڵ دەدرێت لە زمان و فۆرمی ئەو شاعیرە قسە بكرێت، هەروەها پەیام و ناوەرۆكی تێكستەكانی بخرێتە بەر باس، هەروەك ئەو سیما و ڕەگەزانەی ئەو شاعیرە لە شاعیرانی بەر لە خۆی جودا دەكاتەوە شرۆڤە بكرێت.

یەكەم: كورتەیەك لە ژیانی
(حەمە ئەمین محەمەد ئیسماعیل) ناسراو بە (ئەمین محەمەد) لە ساڵی (1962) لە شاری سلێمانی لە باشووری كوردستان لە دایك بووە، تا ئامادەیی خوێندووە، جگە لە چاپكردنی دیوانێكی شیعری بۆ گەوران بەناوی (هەڵوێست) لە ساڵی (1991)، هەروەها تا ئێستا شەش بەرهەمی بۆ منداڵان بە چاپ گەیاندووە ، كە سەرجەمیان شیعرن، بە ناوەكانی (ماڵی باران) لە ساڵی (2010)، (هاوڕێی نوێ) لە ساڵی (2011)، (خەونی چۆلەكە) و (هەنگە وردیلە)ش لە ساڵی (2011)، (گۆرانیی هەورەكان) و (خەیاڵی منداڵانە) لە ساڵی (2012). گەلێك لە هێنراوەكانی (ئەمین محەمەد) ئاوازیان بۆ دانراوە و كراون بە گۆرانی بۆ منداڵانی كوردستان.

دووەم: بەرهەمەکانی

1- ماڵی باران

کۆشیعری (ماڵی باران) بە تیراژی هەزار دانە لە سلێمانی و لە ساڵی (2010) چاپ کراوە، سەرجەمی شیعرەکانی ئەم دیوانە لە ساڵی (2009)دا نووسراون، (ماڵی باران) لە (22) دەقی شیعری پێکهاتووە، لەم بیست و دوو تێکستەدا تەنیا یەك شیعریان (10) بڕگەیی و دووانیان (14) بڕگەیین، ئەوانی دیکە پێنج دانەیان (8) بڕگەیین و چواردە شیعریشیان بە کێشی (7) بڕگەیی نووسراون. زۆربەی شیعرەکانیش کورتن، لە حەفت بەیت و هەشت بەیت پێکهاتوون.

2 – هاوڕێی نوێ

کۆشیعری (هاوڕێی نوێ)، لە ساڵی (2011) چاپ کراوە و دە دەقی شیعریی لەخۆگرتووە، چوار شیعریان لەسەر کێشی (7) بڕگەیی و شەش شیعریشیان لەسەر کێشی (14) بڕگەیی واتە (7+7)ن، شیعرەکانی نێو کتێبی (هاوڕێی نوێ) لە هەردوو ساڵی (2008) و (2009) نووسراون.

3 – خەونی چۆلەکە

ئەم کۆشیعرەش لە ساڵی (2011) چاپ کراوە، لە (22) تێکستی شیعریی پێکدێ و حەڤدە شیعریان لەسەر کێشی (7) بڕگەیی و پێنج شیعریشیان لەسەر کێشی (8) بڕگەیین، تەواوی شیعرەکانی نێو ئەم دیوانە لە ساڵی (2010)دا نووسراون.

4 – هەنگە وردیلە

کتێبی (هەنگە وردیلە) لە (6) شیعری منداڵانە پێکهاتووە و تایبەت بۆ منداڵانی باخچەی ساوایان نووسراوە، ئەم کتێبە لە ساڵی (2011) چاپ کراوە. لەو شەش شیعرەدا، سێ شیعریان لە کۆشیعری (گۆرانیی هەورەکان)یشدا بڵاو کراونەتەوە.

5 – گۆرانیی هەورەکان

کۆشیعری (گۆرانیی هەورەکان) لە ساڵی (2012) چاپ کراوە، ئەم دیوانە (22) دەقی شیعریی تێدایە، کە شازدە شیعریان لەسەر کێشی (7) بڕگەیی و چوار شیعریان لەسەر کێشی (8) بڕگەیی و دوو شیعریشیان لەسەر کێشی (10) بڕگەیی (5+5) هۆنراونەتەوە.

6 – خەیاڵی مناڵانە

ئەم دیوانەش لە ساڵی (2012)دا بە چاپ گەیشتووە، (16) دەقی شیعریی تێدایە، لەو شیعرانە یازدەیان لەسەر کێشی (7) بڕگەیی، دوو شیعریان لەسەر کێشی (8) بڕگەیی، دوو شیعری دیکەیان لەسەر کێشی (14) بڕگەیی (7+7) هۆنراونەتەوە، هەروەها تاکە شیعرێکیان لەسەر کێشیش (16) بڕگەیی (8+8) نووسراوە.

سێیەم: گەشتی شیعریی ئەمین محەمەد

ئەمین محەمەد لە شیعرەکانیدا هەموو دەم لە جوڵە و گەڕان و سەفەردایە، شیعرەکانی ئەو هەموو دەم باڵ دەگرن و دەفڕن، گەڕان و جوڵە و پیاسە و سەفەر نە تەنیا بۆ کۆڵان و گەڕەك و شار و سەرزەمینێکی دیکەی ئەم دونیایە، بەڵکو گەڕان و سەفەری ئەمین محەمەد لەگەڵ منداڵاندا بۆ سەر لوتکەی شاخەکان و پشتی هەورەکان و چوونە لای مانگ و ئەستێرەیە، ڕۆیشتنە بۆ نێو ڕووبار و قووڵایی دەریا، قسەکردنە لەگەڵ هەور و هەڵم و خوڵە و تاڤگە و شەپۆل و نمەی باران و کلووی بەفر و گڤەی با، ئەو بە منداڵان دەڵێ وەرن با هاوڕێی سوێسکە و فیل و مەیموون و ورچ و هەنگ و پەپوولە بین.

زۆر دەم لەسەر زاری منداڵانەوە قسە دەکات و گەرەکییەتی لەگەڵ خۆردا بدوێ و بچێتە پشتی هەورەکانەوە:

وەرە خۆرەکە
ببە بە هاوڕێم
دەی دەی خێراکە
وا من چاوەڕێم
تا دەگاتە:
تا ئاسمانی بەرز،
پشتی هەورەکان
بەرەو خۆرنشین
ئەڕۆین ئێواران
(ماڵی باران، ل6)

شیعرەکانی ئەمین دەیانەوێ گەشت بکەن بۆ نێو قووڵایی دەریا و لەگەڵ باڵندە ئاوییەکاندا بەناو ڕووباردا بڕۆن:

بەناو ڕووباردا ئەڕۆم
ئاوی زەریاکان ئەخۆم
وەك باڵندەی ناو ئاوم
لەسەر شەپۆل وەستاوم
(ماڵی باران، ل13)

ئەو لەگەڵ ئاوی کانیدا هەڵدەقوڵی و دەبێتە هەڵم و شانبەشانی (با) دەچێتە سەر لوتکە بەرزەکان و تا تۆقی ئاسمانێ ڕاناوەستێ، پاشان لەگەڵ هەورەکاندا جارێکی دی دێتەوە لای منداڵان:

من ئاوی کانیم تەقیوم
لەژێر زەوی هەڵقوڵیوم
دە سەیرم کەن ئێوەی مناڵ
ڕوونم وەکو چاوی قرژاڵ
(ماڵی باران، ل14)

لەو شوێنانەش کە لەسەر زمانی میزەڵان و پەپوولە و هەنگیش بۆ منداڵان قسە دەکات، هەر ئارەزووی فڕین و سەفەر و ڕۆیشتن دەکات، ئەوەتا لەسەر زمانی میزەڵانەوە دەبێژێ:

ووتی بێزارم لێرە
دەچم بۆ لای ئەستێرە
(ماڵی باران، ل18)

هەروەها ئەمین محەمەد کە لە (فیل، سوێسکە، چۆلەکە، توتکە، بۆقیلە، ورچەبۆر، مشك، پشیلە، مریشکەسپی، هەنگ، پەپوولە، مەیموون، ماسی و تیمساح) دەدوێ، وێنەی شیعری ناوازەی ئەوتۆ پیشان دەدا، هەر دەڵێی وا مریشکەسپی و جوجەڵە وردیلەکانی لەبەردەمت وەستاون، هەر وەکوو ئەوە وایە مەیموونێکی جوانکیلە لەبەرچاوت بێ بە درەختدا هەڵبگەڕێ، یا سوێسکەیەکی بۆر و خنجیلانە ببینی، خۆی و بەچکەکانی بە جیکە جیك بڕۆن بە ڕێگادا، یا بۆقیلەیەك خۆی باسی زەلکاو و قیڕەی خۆیمان بۆ بکات، هەر وا دەزانی پەپوولە و هەنگ وا بە زمانی حاڵ لەگەڵ گوڵێکدا قسە دەکەن و داوای لێ دەکەن ماڵی باخیان پیشان بدات:

گوێم لێ بوو بەیانی زوو
پەپوولە و هەنگ دوو بە دوو
دەیان پرسی لە گوڵێ
ڕێگای باخیان پێ بڵێ
(ماڵی باران، ل24)

ئەمین محەمەد لە شیعری (ماڵی باران)دا، کە یەکێك لە کۆشیعرەکانیشی بە ناوەوە کراوە، پێچەوانەی ڕێسا و نەریتی باو، ناهێڵێتە منداڵان با چاوەڕێ بین باران لە ئاسمانەوە بێتە خوارێ و چەتر هەڵدەین، ناڵێ کە باران باری، ئاو زۆر دەبێت و سوودی هەیە بۆ ڕووەك و گیاندار… بەڵکو داوا لە منداڵان دەکات لەگەڵیدا بچن بۆ ماڵی باران، دەستی (با) بگرن و بچن بۆ ئەو شوێنە بەرزەی ماڵی بەفر و تەرزە و بارانی لێیە:

ئێوەش وەرن منداڵان
دەچین بۆ ماڵی باران
بەفر و باران و تەرزە
ماڵیان لە شوێنی بەرزە
هەور ماڵی بارانە
دڵگیرە و فراوانە
دەی با دەست بگرین بە (با)
بەرەو ئاسمان بمانبا
لەگەڵ ئەودا دەگەڕێین

(با) ڕووی لەکوێ بوو لەوێین
ئای خۆ دڵۆپەی باران
وا سەر گۆنامی تەزان
(ماڵی باران، ل16)

تۆڵە و دوژمنایەتی و یەکدی خواردن و یەکتر قڕکردن و کەیف پێکنەهاتن، لە فەرهەنگی شیعریی ئەمین محەمەددا بوونی نییە، ئەو دەیەوێ هەمووان هاوڕێ و دڵسۆزی یەکتر بن، بەدەم یەکەوە بچن و سروودی خۆشەویستی بچڕن، هاوکاری یەکدی بکەن و نوقڵی تەبایی ببەشنەوە، لە شیعری (ژیان لە دارستاندا) لەسەر زمانی مارەوە، بە سمۆرە و ڕێوی و بەچکەکانی دەڵێ لێم مەترسێن، دەبمە هاوڕێتان:

ماریش کاتێ ئەوەی بینی
وەستا لەبەر پێکەنینی
وتی بۆ ترسان بەم شێوە؟!
هاتووم ببمە هاوڕێی ئێوە
(گۆرانیی هەورەکان، ل4)

لە شیعری (ئاشتبوونەوە)دا، کارژۆلە لەگەڵ بێچووی گورگ و ڕێویدا، هەموو کێشەکانیان تێپەڕاندووە و پێکەوە دەژین و باسی مافی هاوسێیەتی و ئاشتی و تەبایی و دڵپاکی دەکەن:

کارژۆلەی بزنە کێوی
لای بێچووی گورگ و ڕێوی
وەستاون لەبەر دەرگا
لەبەردەم ماڵی گورگا
دەڵێن ئێمە سێ هاوڕێین
لەم دارستانە هاوسێین
بە ئاشتی و بە تەبایی
کەوتوینە بەزم و شایی
(خەونی چۆلەکە، ل3)

لەو مەملەکەتە قەشەنگەی ئەمین محەمەددا، گیانداران لە کاتی پرسیار و پێویستیدا یارمەتی یەکدی دەدەن، وەك لە شیعری (کەروێشکە گردیلە)دا، کەروێشکێك بێچووەکەی بزر دەکات، بۆیە دەچێ لە سمۆرە پرسیار دەکات، ئەویش دەڵێ لای ئێمەیە و لەگەڵ بێچووی من پێکەوەن. هەروەها لە شیعری (ژیان لە ئەستێرەیەکی تردا) خەون بەوەوە دەبینێ کە گورگ و مەڕ ببن بە هاوڕێ، مشك و پشیلەش لەباتی شەڕ، دیلانێ بکەن:

گورگ و مەڕ دەبن بە هاوڕێ
ئەو شوانە و ئەم دەلەوەڕێ!
پشیلە ڕەشە و مشکە بۆرە!

دیلانێ دەکەن بە نۆرە؟!
(خەونی چۆلەکە، ل18)

هەروەها ئەو لە شیعرەکانی (قازە سپی)، (بوکەڵەکانم)، (تابلۆی ئاشتی)، (فیلێکی بچکۆلانە)، (گەمەی پشیلە و مشك)، (هاوڕێیەتی) و (تینوێتی)…دا، لەسەر زاری منداڵ و بووکەڵە و گیاندارانەوە، ئەوە پاتە دەکاتەوە، کە گەرەکیەتی قاز و توتکە، جوچکە و پشیلە، چۆلەکە و ڕێوی، ورچ و توتکە سپی، فیل و چۆلەکە، مشك و پشیلە… ببن بە هاوڕێ و هاودەم و هاوکاری یەکتری و بە خۆشەویستی و تەبایی پێکەوە بژین و یاری بکەن و ڕێز لە مافی یەکتری بگرن و ڕێسای دیموکراسی پەیڕەو بکەن.

ئەگەر فایەق بێکەس لە شیعری (شێر و مار)دا، کە کوڕ هاوار بۆ باوکی دەبات تا لە مار ڕزگاری بکات، باوکی مارەکە لەتوپەت بکات، وەك دەڵێ:

کوڕ دەستی کرد بە هاوار
باوکەکەی کرد خەبەردار
کەوتە فریای دەستوبرد
مارەکەی لەتوپەت کرد

ئەمەو ئەگەر لە زۆرێك لە شیعری ئەوسا و ئێستای منداڵاندا، مار و دوپشك و قەلەڕەش و ڕێوی… هێمای خراپە و شەڕانگێزی و فێڵ و دووڕوویی بن، بەڵام ئەمین محەمەد پێچەوانەی ئەو گوتارە باوە، تەنانەت لە شیعری (بوکە سوورە)دا کە مارێك دەیەوێت هێرش بۆ زەڕنەقووتەکان بێنێ و بیانڕفێنێ، ئەو نایەت قسە بە مار بڵێ یان لەتوپەتی بکات، یا هەڕەشەی لێ بکات، بەڵکو تەنیا بۆ پاراستنی زەڕنەقووتەکان بە دارێك مارەکە لەسەر درەختەکە دێنێتە خوارێ:

خۆم زانیم بوکە سوورە
لە بێچووەکانی دوورە
کە بینیم پەشۆکاون
لە هێلانە خزاون
وتم ها، چی ڕویداوە
بۆ جریووەتان نەماوە؟
وتیان ئەها، ئەو مارە
هاتووەتە سەر ئەم دارە
دەیەوێت هێرش بێنێ
زەڕنەقوتە بفڕێنێ
منیش خێرا سەر کەوتم
بۆ لایان بەڕێکەوتم
ئیتر یەکسەر بە دارێ

مارەکەم هێنا خوارێ
(خەونی چۆلەکە، ل13)

شاعیر دەزانێ منداڵان بەگشتی ئەگەر بە گیاندارێکیش نامۆ بن یا لێشی بترسێن، بە باسکردن و ناوهێنان و لێ نێزیک بوونەوە و هاوڕێیەتیکردنیان، ئەو ترس و نامۆیە دەڕەوێتەوە، بۆیە باسی گیانداران و قسەکردن لەسەر زمانی گیانداران، پانتاییەکی گەورەی لە دەقەکانی ئەمین محەممەددا گرتووە و لەپاڵ گیانداری ماڵیدا، لەگەڵ کێوییەکانیشدا هاوڕێیەتی پەیدا کردووە، وەکوو چۆن باسی باڵدارەکان دەکات، گیاندارە ئاوییەکانیشی فەرامۆش نەکردووە، بۆیە ناو و قسە و بەسەرهاتی (چۆلەکە، فیل، سەگ، سوێسکە، مەیموون، پەپوولە، هەنگ، مریشك، ورچ، مشك، پشیلە، بۆق، ئاسك، سمۆرە، ڕێوی، مار، کۆتر، بەرخ، قاز، ماسی، تووتی، پەڕەسێلکە، گورگ، بزن و کارژۆڵە)ی نووسیوە و بە منداڵانی ئاشنا کردوون.

ئەمین محەممەد لەو شوێنانەش کە زەمی گیاندارێك یا حاڵەتێك دەکات ئەوەندە بە نەرم و هێمنی ناسکەگلەییەکی لێ دەکات، وەکوو ئەوە وایە مامۆستایەك بە فێرخوازێکی خۆشەویستی خۆی بڵێ ئاااای وا نابێ… ئەها بە توتکەکەی دەڵێ:

توتکە گوێ قوتەی جرپن
بۆچی دەوەڕیت بە من
(ماڵی باران، ل10)

یا کە وەسفی مەیموونەکەی دەکات، بە تەنزەوە بە لاسار و چەتوونی ناو دەبا و دەڵێ:

وەرن سەیری ئەم مەیمونە
چەندە لاسار و چەتوونە
هەر خەریکی ڕاو ڕاوێنە
زۆر حەزی لە بازبازێنە
(ماڵی باران، ل19)

دیسان بە گاڵتەوە بە ورچە بۆر دەڵێ چاوچنۆك و تێرنەخۆر، پاشان هەر خۆی بەوە وەسفی دەکات کە خاوەنی دیمەنێکی دڵگیرە:

هەی هەی وا هات ورچە بۆر
چاوچنۆکی تێر نەخۆر
لانەی هەنگ ئەشێوێنێ
هەنگوینی ئەچۆڕێنێ

تا دەگاتە:

سەیری ئەو ورچە پیرە
دیمەنی چەند دڵگیرە….
(ماڵی باران، ل26)

هەروەها لە شیعری (گەمەی پشیلە و مشك)یش، نەرمەگلەییەك لە پشیلە دەكات و بە (پشەی کەڵ) ناوی دێنێ، کەچی لە دێڕەکانی دیکەی شیعرەکەدا، بە (پشە چاوشین) گاسی دەکات. کە زۆر لە گورگ تووڕە دەبێ و پێی ناخۆشە ئازاری کەروێشکەکەی بدات، دیسان وەك ئەوەی شۆخی لەگەڵ بوونەوەرێکی بزێك بکات، دەڵێ:

گورگی چەپەڵ و نەوسن
واز بێنە لە هاوڕێی من
هەستە کەروێشکە ڕاکە
ئێستا هەلێکی چاکی
(خەیاڵی منداڵانە، ل5)

بەشی زۆری دیکەی شیعرەکانی لە وەسفی ئەو گیاندارانەی بوونەتە کاراکتەری نێو شیعرەکانی بە (چاو بزی گوڵ قوتیلە)، (کەروێشکە خەپان)، (چەنەباز)، (بزێو) و (وردیلە)ی ناویان هاتووە.

بەشی زۆری شیعرەکانی ئەمین محەمەد وەربگێڕدرێنە سەر هەر زمانێکی دونیا، دیاری و دۆستی منداڵانن و چێژی لێ دەبینن و لەگەڵ وشە و ڕستەکانیدا ئاوێتە دەبن، هەموو ئەو کەرەستە و وشە و دەستەواژانەی ئەو بەکاری دێنێ، چۆن بۆ منداڵێکی کوردستان جێگەی بایەخ و تێڕامانن، ئەوهاش منداڵانی نەتەوەی دیکە دەتوانن ئەو چێژ و سوود و کاریگەری و بایەخە ببینن، لێ بەشێکی شیعرەکانی شاعیر، تایبەتن بە منداڵانی کوردستان و تەنیا بۆ خۆشەویستی خەڵك و خاك و ئاڵا و نیشتمانی کوردەواری نووسیویەتی، چونکە خۆزگەی ئەو و هەمووان ئەوەیە کوردستان ئازاد بووایە، چونکە خەون بەوەوە دەبینێ، خۆری ئازادی لە هەر چوار پارچەی وڵات هەڵبێت، خۆرێك تیشك و پرشنگی دوایی نەیەت و هیچ پەڵەهەورێك نەتوانێ ڕێگەی لێ بگرێ، خەون بەوەوە دەبینێ ببێتە مامۆستا و سۆراخی ناو و نەخشەی کوردستان بکات:

چاوم گێڕا بەسەریانا
بە دوای ناوی کوردستانا
هەر لە نەخشەکە ڕامابووم
بە دیارییەوە حەپەسابووم
دەمووت نیشتمانم کوێ یە!
بۆ نایبینم لەهیچ جێ یە؟!
(خەونی چۆلەکە، ل19)

ئەو وەختێ باسی کۆلارەکەیشی بۆ منداڵان دەکات، جەخت لەوە دەکاتەوە کە جوانییەکەی لەوەدایە کە ڕەنگی کۆلارەکەی وەکوو ڕەنگەکانی پەرچەمی کوردستان لە زەرد و کەسك و سپی و سۆر پێکهاتوون. دەمێ لەگەڵ بابەنوئێلیش دەئاخفێت، لە وەڵامی ئەوەی کە بۆچی نەخشەی

کوردستان لەسەر نەخشەی جیهاندا دیار نییە، بە بابەنوئێل دەڵێ گوێم لێ بگرە من کوردم و کوردستانیم، نیشتمانم دابەشی سەر وڵاتان کراوە:

ورد گەڕاوم لەسەر نەخشە
تۆم نەبینیوە بمبەخشە
وڵاتی تۆ ناوی چییە؟
ئەی بۆ ناونیشانی نییە؟
بابە نوئێل گوێ بگرە لێم
تا پێت بڵێم کێم و لەکوێم
کوردم خەڵکی کوردستانم
دابەشی سەر وڵاتانم
(گۆرانیی هەورەکان، ل6)

ئەمین محەمەد لە شیعرەکانیدا، بە دەگمەن نەبێ ڕێگەی ئەوەی بەخۆی نەداوە بە منداڵان بڵێ وا بکەن و وا بڵێن و ئەم کارە مەکەن و ڕەفتارتان پێویستە وابێ و هتد… وەك لە ناوەڕۆکی زۆرێك لەو شیعرانەی ئەوسا و ئێستا بۆ منداڵان نووسراون بەو زمان و شێوازە منداڵ دەدوێنن، تەنانەت ئەو شیعرانەیشی کە دەکەونە نێو خانەی شیعری پەروەردەیی و فێرکارییەوە، زمانێکی ناڕاستەوخۆی تێکەڵا بە ئەندێشە و خەیاڵ و یاریی منداڵانەی بەکار هێناوە. ئەو بە منداڵان دەبێژێ تا خۆر ئاوا نەبێت ئەستێرە دەرناکەوێت، قسەیان بۆ دەکات سوودی کۆمپیوتەر و ئینتەرنێت چەندە پێویستە لەم چەرخەدا، لە چێژ و بایەخی تەندروستیی شیر و گوێز دەدوێ، لەبارەی ئەوەوە دەنووسێ کە یاسا چەندە پێویستە بۆ ڕێکخستنی ژیانی کۆمەڵ. باسی سوڕی ژیانی بۆق، هەڵهێنانی جوجکە، چێکردنی هێلانە لەلایەن چۆلەکە، سروشتی ژیانی تووتی، ڕەنگ و شێوەی شەمامە و هتد… دەکات، بەڵام نایکاتە فەرمانکردن و وەعزدان و وانەی بیرکاری و زانست. ئەوەتا لە شیعری (ئاوی کانی)دا لەسەر زاری ئاوەوە باس لەوە دەکات کە لە ژێر زەویدا هەڵقوڵاوە و کە تیشکی خۆریش لێی دەدا، دەبێتە هەڵم و دەبێتە هەور، دوایی جارێکی دی دێتەوە:

من ئاوی کانیم تەقیوم
لە ژێر زەوی هەڵقوڵیوم
دە سەیرم کەن ئێوەی منداڵ
ڕونم وەك چاوی قرژاڵ
هاوڕێی کێڵگە و باخچەی شارم
من بێچوی دەریا و ڕوبارم
کە تیشکی خۆر گەرمم دەکا
دەبم بە هەڵم و با دەمبا

دەچمە ناو هەورێکی سپی
ملی ڕێ دەگرین بە کپی
ورد، ورد، دەڕۆین بە ئاسمانا
بەسەر لوتکەی بەرز و جوانا
کاتێ هەور دەگرمێنێ
بە لێزمە دامدەبارێنێ
دەبم بە لافاو لەو کێوە
دەگەڕێمەوە لای ئێوە
(ماڵی باران، ل14)

ئەمین محەمەد لە گەشتی شیعرەکانیدا لەگەڵ منداڵانی هاوڕێی، لای لە وەرزش کردووەتەوە و شیعری بۆ ڕۆژی جیهانیی منداڵان و ڕۆژی جەژن و یادی لەدایکبوون و سەری ساڵی نوێ گوتووە، هەروەها خۆشەویستیی دایك و شاری سنە و جوانیی کتێبخانە و دونیای مۆسیقا و کۆلارە و بووکەشووشە… بە وشەی ناسکی ئەوتۆ لێیان دواوە دەیان هێندە لەکن منداڵ خۆشەویستتری کردوون، هەروەها بۆ جوانیی سروشتی کوردستان و دیمەنی باخ و خوڕەی تاڤگە و هاژەی ڕووبار و بڵندایی شاخ و ناسکی پەلکەزێڕینە… شیعری قەشەنگی نووسیوە. پێی خۆشە منداڵان هاوڕێی هونەر و شیعر و گۆرانی بن، بە بایەخەوە باسی نیگار و فڵچە و بۆیە و ڕەنگ و دەفتەری وێنە و پیشانگا دەکات، وێنەی خۆر دەکێشێت کە ڕەنگی زەردی زێڕینە و پرشنگ دەدات و تیشکەکانی پەرش و بڵاون، لە بۆیە و پەڕێکی سپی وێنەیەکی پاك و بێگەرد دروست دەکات و لە پیشانگا هەڵیدەواسێ، نیگاری درەختێك دەکێشێت کە با دەیلەرێنێتەوە و پاساری بۆ لای دەفڕن و دەیکەن بە هێلانە، جوجەڵە و پشیلە پێکەوە دەخاتە تابلۆیەك و دەخوازێ بێ کێشە و هەرا بن و بە ئاشتی بژیێن.

خوێندن و چوونە قوتابخانە و ڕێزگرتن لە مامۆستا و خۆشویستنی هۆڵی وانە و کەلوپەلی قوتابی لای ئەمین محەمەد پێگەی تایبەتییان هەیە و بۆیە هەموو دەم بە تام و چێژەوە باسی زوو لە خەو هەستانی سبەینان و خۆگۆڕین بۆ چوونە فێرگە و جانتا بە شان دادان و چەتر هەڵگرتن و ڕاوەستان لە گۆڕەپان و نووسینی دارا و بەشداری کردن لە چالاکیی خوێندنگە دەکات، لە بەشێکی شیعری (ئامادەکاری)دا دەڵێ:

ئامادەم خۆم گۆڕیوە
پۆلی یەکم بڕیوە
جانتاکەم هەڵدەگرم زوو
جا دەچم بۆ پۆلی دوو
دەفتەری وێنەم پێیە
لەگەڵ دەستەیەك بۆیە…
(گۆرانیی هەورەکان، ل20)

ئەو ئەگەرچی لە ژیانیدا کاری مامۆستایەتی نەکردووە، بەڵام لە شیعرەکانیدا زۆر بە هەست و ڕۆح و سایکۆلۆژیای منداڵ ئاشنایە و دووریش نییە وەکوو باوكێك کە خاوەنی چەند منداڵێکە، لەنێویشیاندا لیلێ، یارمەتیدەر بووبن بۆ ئەوەی لە جیهانی منداڵان نێزیکتر بکەوێتەوە، خۆیشی لە چاوپێکەوتنێکدا ئەوەی نەشاردووەتەوە کە هەر شیعرێك بنووسێ سەرەتا بە (لیلێ)ی کیژی پیشان دەدا، وەك دەڵێ: “بەر لە بڵاوکردنەوەی هەموو شیعرەکانم بۆ (لیلێ)ی کچم دەخوێنمەوە، ئەوەی ئەو بەلایەوە قورس بێ گۆڕانکاری تێدا دەکەم، چونکە بە بۆچوونی من، منداڵ باشترین فلتەر و تاقیگەیە”.

هەر لەبەر ئەوەش دەبینین لە زۆرێك لە شیعرەکانی (ئەمین)دا، (لیلێ) بووەتە کاراکتەری نێو دەقەکان، وەك لە شیعری (حەوزی مەلە)دا دەڵێ:

وەرە سەیری کە (لیلێ)
دیاریم هێناوە بۆ تۆ
حەوزی مەلەم هێناوە
وا لە حەوشە دامناوە
(خەیاڵی مناڵانە، ل4)

هەروەها لە شیعرەکانی (چۆلەکە)شدا دەڵێ:

چووە ناو دارستانێ
ڕۆژێ لیلێ بە خەیاڵ
بۆ گرتنی چۆلەکە
دوور کەوتبووەوە لە ماڵ
(هاوڕێی نوێ، ل8)

هەموو شیعرەکانی ئەمین بۆ منداڵی کچ و کوڕ نووسراون، تەنیا چەند شیعرێکی نەبێ، کە یەکێکیان تایبەتە بە منداڵی کچ و باسی قردێلە لەسەردان و گوارە لە گوێکردن و پابوج لە پێکردن و ملوانکە و نینۆك بۆیەکردنی تێدایە:

دایکم گوێچکەی بۆ سمیوم
جوتێ گوارەی بۆ کڕیوم
پاپوجێکم لە پێدایە
لەم شارەدا بێ هاوتایە
جانتاکەشم دەکەمە شان
پڕ لە تەوقە و ملوانکەی جوان….
(ماڵی باران، ل15)

شیعرێکی دیکەی بە ناوی (بوکەڵەکانم)، ئەویشیان زۆتر بۆ منداڵی کچ دەست دەدات، کە لە سەر زاری منداڵێکەوە دەڵێ:

دوو بوکەڵەم هێناون

بەرامبەر یەك دامناون
یەکێکیان ورچە بۆرە
چاوی وەك تیشکی خۆرە
ئەویتر توتکە سپی
بە بێ دەنگی و بە کپی…
(خەونی چۆلەکە، ل21)

لە بەرانبەریشدا شیعرێکی دیکەی هەیە زێتر مۆرك و تایبەتمەندیی منداڵانی کوڕانی پێوە دیارە، چونکە باسی یاریی دوو گۆڵی دەکات، کە یارییەکە پتر تایبەتە بە کوڕان:

پاشان دەبووین بە دوو بەش
بۆ یەك مەبەستی هاوبەش
ئەویش یاری کردنبوو
تۆپ بەرەو گۆڵ کردنبوو…
(ماڵی باران، ل28)

منداڵ لە هەر دۆخ و ژینگە و شوێنێك بێ، هەر منداڵە و کۆمەڵێ حەز و خولیای هەیە کە جوێیە لە هی گەوران، زمان و سروشت و سایکۆلۆژیای خۆی هەیە، لەگەڵ ئەوەش لە هەندێ بابەتدا ڕەنگە منداڵانی شار لە لادێ جوێ بن، یا ئەو کەلوپەل و کەرەستانەی لەبەردەستیانە وەکوو یەك نەبن، یا ئەو ژینگە و دەوروبەرەی کە لێی گەورە دەبن و پێدەگەن هاوچەشن نەبێ، بۆیە وەك لە پاڵ دەقی تایبەت بە منداڵی کوڕ و دەقی تایبەت بە منداڵی کچ، دەقی وایشمان هەیە [illegible] بۆ هەردوو ڕەگەز دەست دەدەن، بە هەمان شێوە ئەگەر زۆربەی ئەو دەقانەی بۆ منداڵان دەنووسرێن بەشی خەڵکی گوند و شاری تێدا بێ، ئەوا بەشێکیان پتر مۆرك و تایبەتمەندیی گوندییانە یا شارییانەیان پێوە دیارە، تێکستەکانی ئەمین محەمەدیش لەو هاوکێشەیە بەدەر نیین، چونکە زۆرینەی شیعرەکانی چێن بۆ منداڵانی شارن، بە هەمان شێوەش ڕوویان لە منداڵی گوندە، چەندە باسی ژینگە و دۆخ و کەشی شارن، ئەوهاش لە هی لادێ دەدوێن، چەند شیعرێکی کەمی نەبێت خوێنەر زۆرتر وا هەست دەکات تایبەت بۆ منداڵی شار گوترابن، یا زێتر تایبەت بن بۆ منداڵی گوند، بۆ نموونە لە شیعری (چۆلەکە)دا باسی دارستان دەکات، لە شیعری (پەلکەزێڕینە)شدا ئەو شوێن و سروشت و ژینگەیەی لێی دەدوێ گوندییانە نەك شاری:

لە وەرزی بەهارانا
لەناو سروشتی جوانا
تیشکی زێڕین و باران
تێکەڵ دەبن لە ئاسمان
(خەیاڵی مناڵانە، ل3)

له شیعری (شەمامە)شدا دیسان شوێنی ڕوداوی نێو دەقەکە (بۆستان)ە، کە شتێکی سەیری لێیە و ناوی شەمامەیە، ئەمەو لە چەند شیعرێکی کەمی دیکەدا کە باسی کێڵگە و دارستان و ژینگە و کەشوهەوای گوندی تێدایە، کە ئەوانەش بە منداڵی شار نامۆ نیین، تەواوی شیعرەکانی دیکەی شاعیر بۆ منداڵانی دەشت و شار گونجاو و ئاسانن، تەنانەت ئەگەر باسی شار و باخچە و یارییەکانی شاریش بکات، وشە و زاراوە و بڕگە و وێنەیەکی تێدا نادۆزیتەوە لەکن منداڵانی گوند قورس و نامۆ بێت.

چوارەم: زمان و فۆرمی شیعری ئەمین محەمەد

هەرچەندە ئەو بەر لەوەی شیعر بۆ منداڵان بنووسێ، شیعری ئازادی بۆ گەوران نووسیوە، بۆیە خۆڕاهێنان لەسەر کێش و سەروایەك کە بۆ منداڵ لەبار و گونجاو بێ ڕەنگە سەرەتا بۆ ئەو قورس بووبێ، لەم بارەوە مامۆستا حسێن بەفرین دەڵێ: "بەڵام ئەو بۆ ئەوەی بەو دنیایە رابێت (زۆر زانی یەکی) بەکارهێنا بوو ئەویش ئەوە بوو بۆ وەستانەوەی ئەو پەلکێشەو سەرکێشی یەی لەسەری راهاتبوو سەرەتا بەوەها (کێشو سەروا)یەك (کە دواتر ئەیبینن) خۆی هێور ئەکردەوەو خۆی رام ئەکرد تا لەوێوە خوویەك بۆ خۆی دابین بکات، واتە هەر لە سەرەتاوە چوونە سەر (جووت کێشو جووت سەروا) بۆ ئەو نەئەهاتو گران بوو بەڵکو سەرەتا بەم جۆرە دەرگای کردەوە:

کاتێ باران ئەبارێ
چەترەکەم خۆشەویستە
لەسەر سەرم ڕای ئەگرم
چونکە ئەوم پێویستە

لە چەند شیعرێکدا (ئەمین) درێژەی بەو شێوازی (کێشو سەروا)یەدا تا دواتر وردە وردە لەسەر جووت کێش و جووت سەروا ڕاهات".

زمانی شاعیر کوردییەکی پەتی و ڕەوانە، ڕستەی کورت و مانادار بەکار دێنێ، دەگەڕێت کام پەیڤ ناسك و شیرینە دەیئاخنێتە نێو شیعرەکانی، هەر بەیت و کۆپلەیەکی ئەو، وێنەیەکی ڕەنگاوڕەنگی ڕوون و جوانن، مەگەر ئەو وشە زۆر باوانەی کە لە زمانانی دیکەوە هاتوونەتە نێو زمانی کوردی و ئێستا وەکوو وشەیەکی کوردی لە نووسین و ئاخاوتندا بەکار دێن، دەنا شاعیر هیچ وشەیەکی ناکوردی لە سەرجەمی شیعرەکانیدا نابینرێن. بە تێکڕاییش وشەگەلی (خەون و خەیاڵ و هاوڕێیەتی و گەشت و خۆشەویستی...) لە تێکستەکانیدا بەردەوام پاتە دەبنەوە، هەروەها لە گەلێك شوێنیشدا دەستەواژەی (خلەخل، گڕوگاڵ، باسکەوباسك، باعەباع، قاقا، بەخ بەخ، جیك جیك، ورد ورد، هەی هەی..، هاها...) دەدا بە گوێی خوێنەردا و لاسایی دەنگی

منداڵ و گیانداران دەکاتەوە:

ها، ها لەسەر سەهۆڵا
لە دارستانی چۆڵا
شانی بۆ ئەلەقێنێ
ئەڕوا و خۆی ئەخلیسکێنێ
(ماڵی باران، 26)

ئەو کە دەیەوێت وێنەیەك بە وشە بکێشێت، لەو کامێرامانە پڕۆفیشناڵ و بەئەزموونە دەچێ، هەم کامێراکەی ورد و ئۆرگیناڵە، هەم خۆی دەزانێ کام گۆشە هەڵدەبژێرێ بۆ ئەوەی ڕەسمی ئەو دیمەنە بگرێ و لە بەر چاو و زەینی تەماشاکەردا بمێنێتەوە و کاریگەر بێ، ڕەنگە دۆزینەوە و بەکارهێنانی وشەی ناسك و قەشەنگ و مۆسیقی سانا بێ، وەلێ بەکاربردنی لە شوێنی خۆیدا و دانانی لە ڕستەی گونجاودا و پێدانی ڕیتم و ئاوازێکی شاعیرانە لە دەست ئەمین محەمەد و ئەوانە دێت، کە لەگەڵ شیعر و جوانی و خەیاڵی منداڵانەدا دەژیێن، با ببینین لەم شیعرەدا چۆن وەسفی تاڤگە دەکات و وێنەی کەف و خوڕە و هاژە و جریوە دەگرێ و بە سەیرکردنی گەڕای تەڵ و پرژەی ئاو خوێنەر سەرسام دەکات:

ئەوەتام لە باخێکا
لە دامێنی شاخێکا
جێگەیەك ئاوی سازگار
وەکو تاڤگە دێتە خوار
کەفی سپی وەك زیوە
ورد، چاوم تێبڕیوە
خوڕە و هاژە و جریوە
دەنگیان لێ هەڵبڕیوە
گەڕای تەڵ و پرژەی ئاو
سەرسامیان کردووم تەواو
(خەونی چۆلەکە، ل8)

هەرچەندە تا ئاستێکی زۆر ڕیتم و ئاوازی شیعرەکانی ئەمین محەمەد خۆش و سووك و منداڵانەن، لێ هەندێ جار لێرە و لەوێ، بەهۆی تەواو ڕەچاو نەکردنی کێشی نیوە دێڕەکان، هەر ئەوەتا خوێنەر هەستی پێدەکات سووکە لەنگییەك دروست دەبێ، ئەوەتا لەشیعری (بۆقیلە)دا، کە بە کێشی حەفت بڕگەیی نووسراوە، کەچی لە نیوە دێڕی سێیەمدا دەبێتە هەشت بڕگە:

هەرچەند بە بەچکە ماسی
سەرەتا منتان ناسی
بەڵام سەرمێکوتەم ناوە

ماڵم لەناو زەلکاوە
(ماڵی باران، ل30)

هەروەها لە شیعری (هاوڕێیەتی)شدا، کە شیعرەکە لەسەر کێشی حەفت بڕگەیی نووسراوە، بەڵام نیوە دێری شەشەم بە تەنیا لە هەشت بڕگە پێکدێ:

کۆترەکەمم هێناوە
لای پشیلەکە دامناوە
دەڵێم میوانە لای تۆ
ئاگاداری بە مەیخۆ
بۆ تۆ دەزانیت من چیم
خۆ من پشیلەی ڕاستی نیم
(گۆرانیی هەورەکان، ل18)

وەك دەبینین تەنیا لەو نیوە دێرەی کە دەڵێ (خۆ من پشیلەی ڕاستی نیم) لە هەشت بڕگە پێکدێت.

ئەوەندەی پەیوەندی بە ڕێنووسیشەوە هەبێت، ئەمین محەمەد هەوڵی داوە، سەر لە منداڵ نەشێوێنێ و زۆتر پەیڕەوی ئەو ڕێنووسە بکات، کە لەکن زۆرینەی خوێندەواری کوردەوە پەیڕەو دەکرێ و زۆریش خۆی پاراستووە لەوەی دوو شێواز یا پتر لە جۆرێك ڕێنووس بەکار بێنێ، خۆ ئەگەر وردتر لەگەڵ بابەتی ڕێنووسدا مامەڵەی کردبا باشتر و جوانتر دەبوو. لە خوارەوە بەشێك لەو کەلێن و ناتەواوییانەی لە بواری ڕێنووسدا، کە لە کۆشیعرەکانی ئەمین محەمەددا بەر چاو دەکەون، دەخەینە ڕوو:

لە شیعری (خەونی چۆلەکە)دا، بۆ هەردوو وشەی (جریوە) و (بینیوە) دوو (و)ی نووسیوە:

دەستی کرد بە جریووە
وتی خەونم بینیووە
(خەونی چۆلەکە، ل9)

لە شیعری (بێچوە پشیلە)دا، بۆ وشەی (ون) دوو (و)ی نووسیوە، وەك دەڵێ:

بۆ خۆت لێ وون کردووە
لێرە بەجێت هێشتووە؟
(خەونی چۆلەکە، ل7)

هەر لەو شیعرەدا،(بێچوو)ی بە (بێچو) نووسیوە! هەروەها لە شیعری (پەڕەسێلکە)دا، بۆ وشەی (سوور) یەك (و)ی نووسیوە، بەڵام بۆ (دوور) دوو (و)ی بەکار هێناوە:

خنجیلانەی گەردن سور
جار جارێك دەفڕێ بۆ دوور

(خەونی چێلەکە، ل7)

لە هەمان دەمدا لە شیعری (بوکە سوورە)دا، (بووك)ی بە (بوك) نووسیوە، کە چی بۆ (سوور) تەواوی بەکار هێناوە و دوو (و)ی نووسیوە، هەر لەو شیعرەدا دیسان (جریوە)ی بە (جریووە) نووسیوە! هەروەها بۆ (دەنووك، سووك) یەك (و)ی بەکار هێناوە و بە (دەنوك، سوك)ی نووسیوە، کەچی لە شوێنی دیکەدا، (دەنووك)ی بەکار هێناوە، ئەمجارە (بچووك)ی بە (بچوك) نووسیوە. لە دوو نیوە دێری بەدوای یەکداهاتوودا بۆ(چەتوون) دوو (و)ی بەکار هێناوە، کەچی بۆ (مەیموون) یەك (و)ی نووسیوە! هەروەها بۆ (بیوتایە، زیوین) دوو (و)ی بەکار هێناوە و نووسیویەتی (بیووتایە، زیووین)!

دەستەواژەکانی (جوان بوو) و (ئاسان بوو) بە (جوانبوو) و (ئاسانبوو) نووسیوە، (کردن بوو) و (بردن بوو)ی کردووەتە (کردنبوو) و (بردنبوو)، کەچی وشەکانی (کوێیە) و (جێیە) و (نوێیە) و (پێیە) (برسییە) و (نییە) و (ئاساییە) و (لاساییە) و (لێیە) و (لەوێیە) و (چاوەڕێیە)ی، بە (کوێ یە) و (جێ یە) و (نوێ یە) و (پێ یە) و (برسی یە) و (نی یە) و (ئاسایی یە) و (لاسایی یە) و (لێ یە) و (لەوێ یە) و (چاوەڕێ یە) نووسیوە! هەروەها (ئاشتیخواز)ی بە (ئاشتی خواز) نووسیوە و (پەلکەزێڕینە)ی کردووەتە (پەلکە زێڕینە)، کەچی بۆ (ڕەنگاوڕەنگ) و (گورجوگۆڵ بم)، هاتووە (ڕەنگاو ڕەنگ) و (گورج و گۆڵبم)ی نووسیوە! خۆزگە بۆ (ئاسکە بچکۆلە) باعەباعی بەکار نەهێنایە، چونکە (باعەباع) بۆ مەڕ بەکار دێت.

وشەنامەی شیعرەکانی ئەمین محەمەد هەموو ئەو وشانەن کە سەر بە فەرهەنگی منداڵانن، زۆر دەگمەن نەبێ وشەیەك نادۆزیتەوە کە تێگەیشتنی بۆ زارۆکان قورس و نامۆ بێ، جار جارە نەبێ هەندێ وشەی وەکو (چەخماخە، خەڕەك...)ی نووسیوە، کە منداڵ یا منداڵانی هەموو ئەو ناوچانەی بە کرمانجیی خواروو دەئاخفن، باش لێی تێناگەن.

لە هەندێ شوێنیش بۆ ڕێکخستنی سەروای شیعرەکانی، خۆی ناچار کردووە هەندێ وشە بەکار بێنێ، ئەم وشانە هەرچەندە لەپێناو جوانکاری و ئاوازداریی شیعرەکان بەکارهاتوون، لێ هەندێ جار لەسەر حسێبی مانا و ڕەوانیی زمانن، بۆ نموونە لە شیعری (فریاگوزار)دا دەڵێ:

منیش جارێك لە جاران
بوم بە فریاگوزاران
بەسواری پشتی کەشتی
دەریا گەڕام بە گشتی

(خەیاڵی منداڵانە، ل21)

ڕوونە لێرەدا تەنێ بۆ ئەوەی وشەیەکی هاوسەروای (جاران) بدۆزێتەوە، وشەی (فریاگوزاران)ی بەکار هێناوە، دەنا کورد دەڵێ

(بووم بە فریاگوزار). نەك (بووم بە فریاگوزاران). لە شیعری (مریشکە سپی)شدا، کە دێتە سەر باسی یەکێك لە جوجەڵەکان، لەبری ئەوەی بڵێ (شیرینە) دەڵێ (شیرینن)، بۆ ئەوەی هاوسەروا بێ لەگەڵ (بیبینن):

یەکێکیان پەڕ لە پێ یە
زۆر جوانە حەزم لێ یە
بەدیاریەوە وەستاوم
ون نابێ لەبەر چاوم
ئێوەش وەرن بیبینن
چەندە جوان و شیرینن
(ماڵی باران، ل25)

ئەنجام

ئەمین محەمەد کە نەوەی دوای ڕاپەڕینی بەهاری (1991)ە و دوای نزیکەی بیست ساڵ لە ڕاپەڕین وەکوو قەڵەمێکی بەگوڕی ئەدەبی منداڵان دەرکەوتووە و بەردەوامە، ڕاستە سەردەمی دەستدانە نووسینی ئەمین محەمەد نە لە سەردەمی (زێوەر) و (بێخود) دەچێ، کە تازە بناغەی ئەدەبی منداڵانی کورد دەکەوێتە سەر پێ، نە هاوشێوەی سەردەمی (گۆران) و (کاکەی فەللاح) و (فەرەیدوون عەلی ئەمین)ە، کە دەکاتە قۆناغی دوای چلەکانی سەدەی ڕابردوو، نە وەکوو وەختی نووسینی (لەتیف هەڵمەت) و (ڕۆستەم باجەلان)ە، بەڵکو ئەو شاعیری دوای ڕاپەڕینە و دروستتر زۆرتر لە بیست ساڵ دوای ڕاپەڕین خۆی دەکات بە دونیای منداڵاندا، وەك ڕوونیشە سەردەمی پاش ڕاپەڕین، سەردەمی هاتنەدی ئازادی و چاپ و پەخش و میدیا بوو، ڕاپەرین دەروازەیەك بوو بۆ کرانەوە بەڕووی دونیای دەرەوە و دەست بەکاربوونی ژمارەیەکی زۆر لە ڕێکخراو و سەنتەری تایبەت بە منداڵان و دەرچوونی ژمارەیەکی زۆریش لە گۆڤار و بڵاوکراوەی تایبەت بە منداڵان، لە هەمان دەمدا تێکەڵاوی و هاتوچۆی دەرەوە و هاوردەکردنی کتێب و سەرچاوەی تازەی گەلانی دیکە… هەروەها بەهۆی تێکەڵاوی لەگەڵ پارچەکانی دیکەی کوردستان و دامەزرانی چەند نێوەندی ئەکادیمی و زانستی و زمانەوانی، هەموو ئەوانە وای کرد نووسەرانی دوای ڕاپەڕین بە زمان و شێواز و ڕوئیای تازەوە بنووسن، لەنێویشیاندا شیعر و ئەدەبی منداڵان گۆڕانکاری و پێشڤەچوونێکی زۆری لەڕووی چەندایەتی بەخۆوە دی، لە ڕووی چۆنایەتیشەوە گۆڕانکاری بەسەرداهات، ئەمانە هەموو یارمەتیدەر بوون تا ئەمین محەمەد وەك دەنگێك لە دونیای ئەدەبی منداڵانی کورد جودا لە نەوەی پێش ڕاپەڕین بەدەربکەوێت، ئەو لەنێو جەنجاڵی و قەرەباڵغییەکی

زۆری نووسین و بڵاوکراوەی منداڵان دەرکەوتووە، بەڵام لە هەوڵی ئەوەدایە هەموو دەم وەك دەنگێکی جیاواز و تایبەت دەربکەوێت، لەو چەند بەرهەمەی کە لە چەند ساڵێکی کەمدا چاپی کردوون دەیەوێ وەك هاوڕێ و دڵسۆز و ئەویندارێك مامەڵە لەگەڵ منداڵ بکات و بۆ ئەوە دەکۆشێت لە بەکاربردنی هەر وشە و ڕستە و پەرەگرافێکدا، خزمەت بە منداڵ و ئەدەبی منداڵان و وشە و شیعر و جوانی بکات.

شاعیر لە ساڵی (2008)ەوە دەستی بە نووسین و بڵاوکردنەوەی شیعری منداڵان کردووە، لەو شەش دیوانە شیعرەی بڵاوی کردووەتەوە، نزیکەی بە هەموویان (100) تێکستی شیعری دەبن و بەشێکیان کراونەتە گۆرانی، بە سەیرکردن لە فۆرمی شیعرەکانی ئەمین محەمەد، دەردەکەوێت کە بە کوردییەکی پوخت و پاراو دەنووسێت، چەند وشە و واژەیەکی کەم نەبێ دەنا هەر منداڵێك کە بە شێوەزاری کرمانجیی خواروو دەنووسێت و دەپەیڤێت بە سانایی تێیدەگات. سەرجەمی شیعرەکانی لەسەر کێشی پەنجەی خۆماڵین و بەشی زۆریشیان لەسەر کێشی حەفت بڕگەیین، هیچ شیعرێکی ئازادیشی نەنووسیوە.

سەبارەت بە قافیەش، ئەمین محەمەد پتر جووت قافیەی بەکارهێناوە. شیعرەکانی وی کورتن و هیچ شیعری درێژی نییە منداڵ وەرس بکات و توانای خوێندنەوەی نەبێ. دەربارەی ناوونیشانیش، جگە لە شیعرەکانی (گەمەی مشك و پشیلە، پشیلەیەك دەیەوێ بفڕێت، ژیان لە ئەستێرەیەکی تردا) هەموو شیعرەکانی دیکەی ئەمین محەمەد هەر وەك ناوونیشانی دیوانەکانی کورتن و زۆربەیان لە یەك وشە یان دوو وشە پێکهاتوون، هیچێك لە ناوونیشانەکان بە ناوەڕۆکی شیعرەکان نامۆ نیین و دروست گوزارشت لە وشە و وێنەکانی نێو شیعرەکان دەکەن. هەموو شیعرەکانی ئەمین بەرواری نووسینیان بەسەرەوەیە، لێ لەوەدا لەگەڵ شاعیرانی پێشوو هاوشێوەیە کە شیعرەکانی جودا نەکردووەتەوە بۆ چ ئاستێکی تەمەن گونجاون، ئەگەرچی ئەو شیعرانەی کە لە (هەنگە وردیلە)دا بڵاوی کردوونەتەوە، هەم وەك خۆی ئاماژەی پێداون، هەم بە خوێندنەوەی پەیام و ناوەرۆکی شیعرەکان دەردەکەوێت بۆ منداڵانی باخچەی نووسیوە.

ئەمین محەمەد وەك زۆربەی هەرە زۆری شاعیرانی پێش خۆی و هاوسەردەمی خۆی سەرەتا بە شیعری گەوران دەستی پێکردووە، پاشان هاتووەتە سەر بوار و بابەتی منداڵان. گوتاری شیعریی ئەم شاعیرە دوورە لە ئامۆژگاری و وەعزدان بۆ منداڵ، ئەو نەك هەر هاوڕێی پەپوولە و چۆلەکە و کەروێشکە، بەڵکو مار و گورگ و ورچیش ناڵەنجێنێ و وادەکات منداڵ خۆشیانی بوێت.

سەرچاوەکان

یەکەم: بە کوردی (کرمانجیی خواروو)

أ: کتێب

-1 ئەحمەد قەرەنی، شیعری فێرکردن لە ئەدەبی کوردیدا (نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم)، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، 2007.

-2 ئەمین محەمەد، ماڵی باران، چاپەمەنی پەیڤ، سلێمانی، 2010.

-3 ئەمین محەمەد، هاوڕێی نوێ، بەڕێوەبەرێتیی خانەی سمۆرە بۆ ڕۆشنبیریی منداڵان، چاپخانەی پیرەمێرد، سلێمانی، 2010.

-4 ئەمین محەمەد، خەونی چۆلەکە، بەڕێوەبەرێتیی خانەی سمۆرە بۆ ڕۆشنبیریی منداڵان، چاپخانەی پیرەمێرد،سلێمانی، 2011.

-5 ئەمین محەمەد، هەنگە وردیلە، لە بڵاوکراوەکانی خانەی سمۆرە، چاپخانەی پیرەمێرد، سلێمانی، 2011.

-6 ئەمین محەمەد، گۆرانیی هەورەکان، لە بڵاوکراوەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، سلێمانی، 2012.

-7 ئەمین محەمەد، خەیاڵی منداڵانە، زنجیرە کتێبی منداڵان، چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر، 2012.

-8 حەمەکەریم هەورامی، ئەدەبی منداڵانی کورد (لێکۆڵینەوە.. مێژووی سەرهەڵدان)، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، بەرگی یەکەم، هەولێر، 2005

-9 حەمەکەریم هەورامی، ئەدەبی منداڵانی کورد دوای ڕاپەڕین (لێکۆڵینەوە.. نرخاندن، میکانیزمەکان)، لە بڵاوکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد، چاپخانەی دەزگای ئاراس، بەرگی دووەم، هەولێر، 2007.

-10 حیێم جینۆت، پەیوەندییەکانی دایك و باوك بە منداڵەکانیانەوە (منداڵەکەت بەم جۆرە پەروەردە بکە)، وەرگێڕانی: سەڵاح سەعدی، دار المعرفە، بەیروت، (ناوی چاپخانە و ساڵی چاپکردنی بەسەرەوە نییە).

-11 زیاد ڕەشاد قادر، زمان و میدیا (چەند سەرنجێك لەسەر لایەنی ڕێنووس و زمان لە میدیاکانی هەرێمی کوردستاندا)، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، چاپی یەکەم، هەولێر، 2013.

-12 زێوەر (دیوان)، ئامادەکردنی: مەحموود زێوەر، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، 2003.

-13 زێوەر، گەنجینەی مەردان و یادداشتی ڕۆژانی دەربەدەری، محەمەدی مەلا کەریم پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوە، چاپخانەی (شرکە مگبعە الادیب البغدادیە)، بەغدا، 1985.

14- زێوەر (دیوان)، بەشی یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی نامەخانەی زێوەر، کتێبخانەی مەعاریف، بەغدا، 1958.

15- سۆزان جمال، سایکۆلۆژیی منداڵ، بەڕێوەبەرێتیی گشتی چاپ و بڵاوکردنەوە، ناو و شوێنی چاپکردنی لەسەر نییە، 2006.

16 – سروودی کوردی (کۆمەڵێك سروودی نەتەوەیی و نیشتمانی)، ئامادەکردنی: فەرهاد فایەق، لە بڵاوکراوەکانی کتێبخانەی بەختیاری، چاپخانەی پیرەمێرد، چاپی چوارەم، 2004.

17- فازڵ مەجید مەحموود، شیعری منداڵان لە ئەدەبی کوردیدا، نامەی ماستەر پێشکەشکراو بە زانکۆی سلێمانی، 2000.

18- گۆران (دیوان)، محمدی مەلا کریم کۆی کردوەتەوەو ئامادەی کردوەو پێشەکیو پەراوێزی بۆ نووسیوە، لە بڵاوکراوەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق، بەغدا، 1980.

19- لەتیف هەڵمەت، دیوانی منداڵان (شیعرو چیرۆك بۆ منداڵان)، لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی ڕووناکبیری و کۆمەڵایەتیی کەرکوك، چاپی سێیەم، کەرکووك، 2013.

20- لەتیف هەڵمەت، گەردەلوولی سپی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، 1978.

21- ناهیدە ئەحمەد، سەرەتایەك دەربارەی سەهەڵدانی ئەدەبی منداڵانی کورد، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، هەولێر، 2005.

22- نەوزاد عەلی ئەحمەد، منداڵو ئەدەب (لێکۆڵینەوە)، چاپی سێیەمی ئەلیکترۆنی، 2007.

ب: ڕۆژنامە و گۆڤار

23- حسێن بەفرین، (ماڵی باران) لە چاوی (شیعری منداڵانە)وە، بەشی یەکەم، ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ، ژمارە (675)، لە (18/3/2010).

24- حسێن بەفرین، (ماڵی باران) لە چاوی (شیعری منداڵانە)وە، بەشی دووەم، ڕۆژنامەی ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ، ژمارە (676)، لە (25/3/2010).

25- حسێن بەفرین، (ماڵی باران) لە چاوی (شیعری منداڵانە)وە، بەشی چوارەم، ڕۆژنامەی ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ، ژمارە (678)، لە (8/4/2010).

26- زیاد ڕەشاد قادر، چاوپێکەوتن لەگەڵ ئەمین محەمەد، ، گۆڤاری (پەیامی ڕاستی)، ژمارە (103)، زستانی (2016).

ج: پێگەی ئەلیکترۆنی:

27-ttps://ckb.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D9%86%D8

%A7%DA%B5

دووەم: بە زمانی کوردی (کرمانجیی سەروو)

أ: کت‌ب

Doç.Dr. Abdurrahman Adak, Destpêka Edebiyata Kurdî ya -28 Klasîk, Weşan: Nûbihar, Çapa Duyem, Stembol,2014.

29- Çîrokên Ezopî, ji îngilîzî: Sidîq Gorîcan, weşanên Sîtan, Wan, 201388- Ehmedê xanî, Nûbara biçukan, Wergêr ji tîpên erebî: z. KAYA, Weşanên Roja Nû, Stochholm, 1986.

30- Kamêran Silêman Botî, Ferhenga Kamêran, Weşanxaneya Spîrêz, Çapxaneya Wezareta Perwerdayê/Hewlêr, Çapa êkem, 2006.

31- Umîd Demîrhan, Ferhenga Destî, Çapxane: Akademî, Çapa .Duyem, Rezber, 2007

ب: پ‌گەی ئەلیکتر‌نی:

www.wikipedia.org – 32

33- www.feminkurd.net

س‌یەم: بە زمانی عەرەبی

أ: کت‌ب

34- جون ایکن، کیف تکتب للاگفال، ترجمه: کاڤم سعدالدین، الگبعه الاولی، الناشر دارالپقافه الاگفال، بغداد، 1988.

35- عمر محمد الگالب (د.)، ادب الاگفال فی العراق،الناشر دارالپقافه الاگفال، الگبعه الاولی، بغداد، 1989.

36- نجیب الکیلانی (الدکتور)، ادب الاگفال فی چوو الاسلام، م‌سسه الرساله، الگبعه الپالپه، بیروت 1991.

37- نزار وصفی اللبدیی (الدکتور)، أدب الگفوله واقع و تگلعات (دراسه نڤریه تگبیقیه)، دار الکتاب الجامعی، گ1، الامارات، 2001.

38- هدایەالله احمد الشاش، التربیه العملیه للگفل، دار السلام للگباعه والنشر والتوزیع والترجمه، الگبعه الپانیه، القاهره، 2007.

ب: پ‌گەی ئەلیکتر‌نی

http:// www.startimes.com/f.aspx?t=30933133.- 39

40 -https://ar.wikipedia.org/wiki /%D8%A3 %D8%AF% D8%A8_ %D8%A7%D9%8 4%D8% A3%D8 %B7%D9 % 81%D8%A7%D9%84